

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET ÇATIŞMASINDA MÜSLÜMANLAR

Halil Rahman AÇAR*

Bu yazıda bugünkü Müslüman coğrafyasında cereyan eden değişim ve dönüşümleri dikkate alarak, öncelikle “Küreselleşmenin ne olduğu?” üzerinde kısaca durup, sonra “Küreselleşmenin boyutları, aktörleri, kimlerdir? Ne yapmak istiyorlar? Küreselleşme ile ulus devletler arasında çatışma neden çıkmaktadır? Geçmişten günümüze Müslüman hareketlerinin stratejik olmayan genel konumları nelerdir? Ne yapılması gerekiyor? Hatalar nerede? Yanlışlıklar nereden kaynaklanıyor? Buna yönelik amaç ve öneriler, çözümler neler olabilir?” sorularına cevaplar aranmaya çalışılacaktır.

Uzun bir süredir gündemleri işgal eden *Küreselleşme* hadisesinin; siyasetten ekonomiye, kültürden toplumsal politikalara, sivil toplum kuruluşlarından insan haklarına kadar uzanan çok boyutlu karışık tezahürler alanını kapsadığı görülür. Küreselleşmenin birçok boyutlarından birisi ve belki de en önemlisi *ekonomik boyut*dur. Ekonomik boyut bir yönüyle; belli ekonomik modellerin ve çıkarların, İslam dünyasına veya batı dünyası dışındaki ülkelere pazarlanması ve kurtuluş reçetesi olarak takdim edilmesidir. Bir çeşit dayatmadır.

Küreselleşmenin ayrıca ekonomik çıkarlara bağlı olarak *siyasi boyutu* söz konusudur. Pek çok ülkedeki değişim ve dönüşümlerin bu siyasi boyuta dâhil olduğu görülmekte ve bu siyasi boyutun içinde dünya politikalarını belirleyen siyasî nüfuza sahip devletler ile sözde devletçikler yer almaktadır. Sözde devletçiklerin birçoğunun temeli, bir takım gerçekçi olmayan *siyasi kurgulara* dayalı olduklarından, yani kurmaca olduğu için, dönem ve süreç içinde yeniden kurgulanmalarını gerektirmektedirler. Bu nedenle Asya ve Afrika’da Kurulu ilkel organizasyonlar konumundaki hantal yönetim aygıtlarının; zaman zaman dışsal siyasi müdahaleler veya içsel günübürlük göz boyamalara yönelik değişikliklerle bu siyasi-ekonomik boyut *yeniden organize edilme* durumundadır. Bu süreci değişik coğrafyalardaki yönetimi elinde tutan siyasi seçkinler ile yönetilen halklar ve tabii hakları arasında görmek mümkündür.

Küreselleşmenin bir diğer boyutu, *kültürel boyut* olup *benzemeyenlerin kısaca benzetilmesi* süreci ve programını kapsar. Küreselciler; büyük ölçüde *karşıt değerleri aşındırarak* bu amaca ulaşmayı amaçlarlar, gerek *yerel* gerekse *toplumsal kıymetleri* kıymetsizleştirerek, önemsizleştirerek, *kültür* ve *tüketim kalıpları belirlemeye* ve yerleştirmeye çalışırlar. Bu uğraşların gerisinde alternatif olacak *karşı değerler ve yaşam/medeniyet tarzlarına* hayat hakkı tanımama istenci yatmaktadır. Bu bağlamda ötekini ötekileştirici tutum; kuramsal çatışma senaryolarından fiili çatışma ortamları oluşturma ve müdahale zeminlerine kadar uzanır. Geleceğe yönelik uzun vadeli seçenekli stratejilerle hem işlevi sona ermek üzere olan yönetimlere istenilen biçimi vermeleri hem harekete geçecek olan halkların taleplerini bir plan dâhilinde karşılama söz konusudur.

Bir diğer boyut ise *teknoloji* ve *iletişim* boyutudur. Bir meseleye anında ulaşılması ve yaygınlık kazanması söz konusudur. Bunun olumlu yönleri yanında olumsuz yönleri de

---

* Yrd. Doç. Dr. Halil Rahman Açar, YBÜ, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü.

mevcuttur. Diğer bir ifade ile bilgilere çabuk ulaşıldığı kadar çabukta toplanılmaktadır. Dolayısı ile *kontrol mekanizması* görevini de hızlıca görmektedir. Bu bakımdan süreç, ahlakdışı ve hukuk dışılıklar kadar sonuçları bakımından yıkım ve tahribatlara da yol açmaktadır.

Kürselleşme sürecinin aktörlerine gelince, bildiğiniz (a) uluslar - üstü örgütler, IMF, dünya bankası, Avrupa Birliği, (b) küresel (çok uluslu) şirketler, bunlarla doğrudan ve dolaylı bağlantılı kuruluşlar burada anılabilir, (c) hükümet dışı kuruluşlar (d) *ulus devletler*; gerçekte içerdiği toplumsal gerçekliği temsil etmeyen, buna rağmen uluslararası kurumlara karşı kendi varlığını idame ettirmede klasik yapılarında ısrar etmek isteyen yapılardır. Kuruluş aşamasında anayasal düzenlemelerde hukuki tanınmadan yoksun *kurgulanmış beraberlikler* varsayılmıştır. “Ben, Iraklıyım” diyor, “Suriyeliyim” diyor, “Lübnanlıyım” diyor. Oysa yakın zamanlara kadar böyle kimlik etiketlendirmeleri yoktu. Üstelik bunlar *üst kimlik* olarak takdim edilmektedir. Bu kimliklere bağlı olarak da anayasal maddeler ve o ilkelere dayalı uygulamalar yapılmaktadır çoğu ülkede.

Kürselleşme süreci ile birlikte hem *bu yüklenilen yapay kavramlar* hem *yapılan uygulamalar sorgulanmaya* başlanmıştır. İşte çatışmanın nedeni hem *ulus devletlerin* hem *kürselleşmenin ideolojilere* dayanmasıdır. Yani ulus devletler; kendi toplumsal gerçekliklerini temsil etmediklerinden, suni oluşlarından dolayı yapılanmaları tümüyle ideolojiktir. Kürselleşme sürecinde ulus devletler kaçınılmaz olarak uluslararası hukuksal düzenlemelerde *güncelleyici norm alıcı* konuma düşmüşlerdir. Aynı şekilde kürselleşme de ideolojik kökenlidir. Kürselleşmenin yayılmacı hedefi, çağa ayak uyduramayan ulus devletlerin *egemenlik alanını* daraltmaktadır. Ulus devletler, bu durumda önce kendisini kısmen geri çekmektedir. Bu durumda arada kalanlar, o coğrafyada yaşayan *insanlardır*. Bu coğrafya genelde Müslüman coğrafyasıdır. İşte bu sebeple, bu bölge hep cadı kazanı gibi kaynamaktadır. Bu süreçte *ekonomik, siyasi, toplumsal kültürel, hukuki kavramlar yeniden tanımlanmaya* başlamıştır. Bir kısım devlet ve devletçiklerin günü dolmadan *devlet akli* ve *aygıtı* gözden geçirilmesinin gerekliliğine karar verilmiştir. Değişim adı altında yapılan düzenlemelerle hem sistemin felsefesi taban desteğiyle güçlü kılınmak hem uluslararası uyuma dâhil edilmektedir. Bir kısım devlet yöneticileri de hala imkânsız olan eski halde ayak dirmekte, kendileri ve toplumları için sorun olmaktadır.

Müslümanların çalışmalarına gelince, araştıranlar tarafından bilindiği gibi, Müslümanların tarihi süreç içerisinde gösterdikleri gayret, yaptıkları çalışma ve bir dizi çabalar söz konusudur. Bunlar birçok açıdan sınıflandırılabilir. Gelecek satırlarda Vahidüddin Han’ın işaret ettiği değinilecek sosyal hareketlilikler genel sınıflama olarak düşünülmelidir:

- A. Direniş hareketleri: Müslümanlar yaşadıkları coğrafyalarının işgaline karşı fiili direnmeler yapmışlardır; hem yabancılara hem kendi mevcut yapılarına karşı fiili duruşları olmuştur. Zamanla yabancılar çekip gittikten sonra ülkelerindeki bağımlı yönetimlere karşı da direnmeler olmuştur. Direnme hareketlerinin hedefi; eğer yabancılarsa, çekilmeleri sağlandıktan sonra tesis edilen idare ve yönetim, tüm çaba ve gayretlere rağmen siyaset - ahlak birlikteliğine sahip Müslümanların ideallerine uygun gerçekleştirilememiştir. Yani, direniş hareketleri bir başlangıcı

teşkil etmiş fakat sonuçlandırıcı olamamıştır. Bu durum, pek çok Müslüman coğrafyalar için de geçerlidir. Pek çok topluluk görünüşte kendi bağımsızlıklarını kazandılar, devletçiklerini kurdular, ama gelişmeleri araştıranlar ortaya çıkan yapıların/tablolardan iç açıcı olmadığını ve kendi değerleriyle bağdaşır, toplumsal adaleti gözetilen bir yönü bulunmadığını görür.

- B. Muhafazakâr hareketler:** Bunlar direnme hareketlerinin dışında, geçmişle ve mevcutla hesaplaşmadan, gelenek ve görenek çerçevesinde toplumla bağı sürdürme gayreti içerisinde olan, mevcut durumda sorun görmeyen veya çok fazla sorunu olmayan hareketlerdir.
- C. İhya Hareketleri:** Bu hareketlerin içinde yer alanlar, Müslüman coğrafyasındaki sorunların kökeninin siyasi olduğunu görmüş, siyasete vurgu yapmış ve yoğunlaşmıştır. Değerleriyle barışık bir sosyal nizam tesis edilmediği zaman, Müslümanların sıkıntısının devam edeceği inancına sahiptirler. Bu nedenle bu yöne ağırlık verdiler ve en azından fikri hareketlilik, duyarlılık ve yaygın oluşturdular bu konuda. Bu husus, Müslümanların Osmanlı'nın yıkımından sonraki siyasi bilinçlenmesi açısından önem arz ediyor.
- D. İslah hareketleri:** İslamî eğitimi amaçlayan ve zihniyete bağlı değişim öngören hareketlerdir. Bunların siyasi amaçları ve siyasi güçle hesaplaşmaları söz konusu olmamakla birlikte gayeleri seküler eğitim de değildir.

Yazımın bundan sonraki kısmında bu süreçte nasıl bir yol tutulması gerektiğine ayıracağım. Öncelikle şu gerçeğin tarafımızdan tespit edilmesi lazım: Müslümanların gerek Türkiye gerekse İslam dünyasındaki mevcut uygulamalarıyla geleceği biçimlendirmelerinin sağlıklı bir çıkış yolu oluşturmayacağını, dünümüz gibi bugünümüz de göstermektedir. Yani yaptıkları, şu anda yapıyor oldukları şeyler, bizim şu an için geleceğimize ilişkin bir çıkış yolu sağlayamayacaktır. Bunu söylememin nedeni, Müslümanların düşünce ve etkinliklerinde *bağımlı* olmaları ve *bilmeyi* ihmal etmeleri, bilgiye karşı tutumları ve bilgi sorununa mesafeli duruşlarının mevcudiyetidir. Müslümanlar *düşünce sorunlarını* bilgi-değer bağlamında bağımsızca sağlıklı çözümedikleri takdirde çabalarının heba olacağını bilmesi gerekiyor.

Öyleyse, yukarıda işaret edilen ihmal edilen hususa yeniden dönmek gerekirse, *inançtan* önce biz Müslümanlar olarak *bilmeyi* ve *bilmeye dayalı tavır* ihmal ediyoruz. Söylenen, aktarılan, yapılanların ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış olduğunun *mizana* ve realiteye göre bir *muhasebesinin* yapılması kaçınılmaz. Statükonun resmi sözcülüğünü üstlenme yerine bunu Müslüman toplum yapamıyorsa, Müslüman gruplar, Müslüman cemaatler, Müslüman cemiyetler veya öncülerinin yapması bir zorunluluk.

Din ve gerçeklik hakkında yanlış bir bakış açısına sahip olunması burada dile getiriliyor. Bunun sorumlusu kim? İnandığını söyleyen *öznel* ve onları bu hale koyanlardır. Çünkü anlayış ve kavrayış çarpıklığının iktidar nimetine kavuşulduğunda nasıl tezahür ettiği ve ne gibi zararlara yol açtığı bugün de tarihte de açıktır.

Bugün bu coğrafyalardaki siyasi, kültürel, iktisadi yapılar Batı'ya yönelmişse, ilişkinin sadece basit bir bağımlılık ilişkisinin olarak kalmadığını, kültürel ve aynı zamanda

kurumsal olduğunun altının çizilmesi gerektiğidir. Dış ve iç statükolar tarafından Müslümanlar üzerinde bir siyasi ve kültürel, bir iktisadi kuşatılmışlık oluşturulmuş ve bunun sonucunda insanımız değerler çıkamazına sokularak *inandığı değerler* ile yaşamda *dayatılıp-yükletilmeye çalışılan değerler* arasında sıkışıp kalan özgür ve özgün olamayan lakayt tipler üretilmeye çalışılmıştır. Resmi politikalar da mevcudu kökleştirmeye yönelik olmuştur.

Öncelikle İslam dünyasındaki sorunların, *doğru tespitinin yapılması* lazım. Sorunlar nelerdir? Sorunları da *asıl sorunlar*, *ikinci derecede* sorunlar diye ayırmak gerekebilir. Asıl sorunlar içinde başta *insan ve değer* sorunumuz, sonra aile sorunumuz, sonra ülke-yönetim, mevcut durum ve sorunları var. Öncelikle değerimiz, insanımız, ailemiz ve yönetimlerin öncelikli hassasiyet alanlarını oluşturduğunun bilincinde olunmalıdır. İkincil sorunlara burada girilmeyecektir. Sorunlar arasında derece farkının olduğu görülmelidir.

Sorunlar tespit edildikten sonra, *sorunların kökenine* inilmelidir. *Doğru hedefler* doğrultusunda *doğru vasıtalar* edinilmelidir. Diğer Müslüman ülkelerin bugün düştüğü duruma düşmeyeceğimizin bir garantisi yok. Dün Irak'tı, bugün aynı hadiselerin bizim coğrafyamızda cereyan etmeyeceğinin garantisi yok. Orta ve uzun vadede bizi de benzer sorunların beklediğini söylemek bir kehanet değildir. Stratejik derinlik diye pazarlanan şeylerin ne kadar Ortadoğu coğrafya denklemleri için basit, yüzeysel, işlevsiz ve karşı programları gerçekleştirici olduğunu anlamak için uluslararası ilişkiler alanında doktoralı olmak gerekmemektedir.

Olumlu değişme ve gelişmeler istiyorsak;

- a) İlk önce uluslararası ve ulusal resmi- kültürel paradigmalardan dışında *zihniyet değişimi* gerçekleştirilmelidir. İnançta *sağlam bilgiye* dayalı inanç + *eylem* birlikteliği söz konusu olduğundan bizim de bu birlikteliği gözetmemiz gerekiyor.
- b) İkincisi; *dini*; mezhep, cemaat, tarikat çerçevesindeki anlayışların dışında sade haliyle birey ve topluma kazandırmanın önemi.
- c) Üç; eğitim ideali olarak Müslümanlar, *akıl eğitimi*ne bilhassa *akıl eleştirel eğitimi*ne önem vermeliyiz.

İnanç, inançla düzeltilemez! İnançlarınızı ve ideolojileri *bilgi* ile düzeltirsiniz; bilgi olmadan hiçbir şeyi düzeltemezsiniz, yıkabilirsiniz. İkame edemezsiniz veya ikame edilenler otantik olmaz. Bu çerçevede insanın *bilgi eğitimi*ne vurgu yapıldığı zaman, eğitimin temel amacını açık kılmak gerekir. Amaç; diğer nesillerin yaptıklarını tekrar etmek olmayıp, keşfedici, teklif edilen her şeyi kabul etmeyerek doğruluğunu, yanlışlığını araştırarak *eleştirel zihinler* yetiştirmek olmalıdır. Evet, biz insanın bilgi ve eğitime ağırlık verilmeli derken; buradaki amaç, *özgün* ve *özgür* birey eğitime yoğunlaşmak olduğunu belirtmeliyiz.

Bilgi temelli birey oluşumuna hem statükonun, hem Müslümanların genelde arzulamadıklarını, amaçlamadıklarını ve programlarını da buna göre yapmadıkları bir gerçek. Şimdi, mevcut alışlagelmiş uygulama ve çalışma tarzlarını sürdürmek ve devam ettirmek isteyenler olabilir. Şekli değişikliklerle iş yaptığını sananlar bulursa da: “Siz geçmişte değiştiremezsiniz; fakat *görme yönünüzü* ve *çalışma tarzlarınızı* değiştirebilirsiniz” hükmünce sorunlarımızı ve nedenlerini doğru teşhis edebilme, doğru çözümlene imkânını yakalama imkânımız doğabilir. Talim yapmaktan kurtulmak ve uydu

olmamak için insan eğitimimizde *niteliğe* yönelik çalışmalar ve öğretimde *araştırma temelli çabalara* yönelmek gereklidir.

Nefis varlıklar olarak insan kaynaklarımızı talimin resmi veya sivil çarkları arasında kaybetmeyelim; grup, cemaat ve kurumsal olanda verilenlerin dışında *insan eğitiminin* geniş medeni bir imkân olduğunu bilmekte yarar var. Bizler *okuma, anlama, açıklama, yorumlama, değerlendirme* kavramlarını ve farklarını bizim insanımıza bulduğumuz mekânlarda mutlaka kazandırmamız lazım. Çünkü her etkinliğin kendine has bir *mantığı* söz konusudur; yani okumanın kendine has bir mantığı, kendine has ahlaki gereklilikleri var. Yorumlamanın da kendine has bir ahlaki gerekliliği kaçınılmaz. Tercihim, metin okuma da, metin merkezli okumadır; çünkü bize objektif ve standart temel sağlama durumu söz konusu. Bizim burada da söylenebilecek sahih şeyler olabileceğini düşünmemiz gerekir.

Benim burada söylemek istediğim, kitabı okumak kadar *yorumlama* hadisesi de yani, *sistemli tarzda sunma vazifesi* Müslümanların üzerine düşüyor. Kur'an açık bir kitap; ama o işi, dengeyi sağlamak Müslümanlara kalmış: Kelime, *kavram, anlam*; o kapsamda *kuramsallık ve kurumsallık* görevleri. Kur'an'ın dünya görüşü tamamıyla açıkça verilmiş değildir, Kur'an metninde örtüktür; onun araştırmalarla çıkarılması gerekiyor. Bunun için bizim okuma mantığını, anlama mantığını, yorumlama mantığını, uygulama mantığını hesabı verilecek tarzda ortaya koyabilmeliyiz veya yorum yapanlardan kendi *ölçütlerini* ortaya koymasını istememiz lazım. Kuramsal çerçeve ortaya konursa, *dayanaklar incelenir, bakış açıları* anlaşılabilir.

Kur'an'ın modası geçmemiştir; modası geçen, eski kavrayış ve Kur'an'a eski yaklaşım biçimleridir. Kur'an'ın belli zamanda ve belli şartlarda indiği açıktır; ama mesajı dönemini aşar. Tarihi bir metin olmasına rağmen, metnin anlaşılması ve değerlendirilmesi mesajın doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bunun için bizim "*eleştirel ilahiyat*"a ihtiyacımız var. Çünkü ilahiyat, metnin insanlarca anlaşılmasıdır. "Eleştirel ilahiyat" diye niteliyorum. Çünkü bugün metinle uyuşmayan, bağdaşmayan yaklaşımları, düşünceleri eleştiri yoluyla arındırmak bir görev. Yani, dünya görüşünü dikkate alarak, bu işi yapmak lazım. Sağlıklı Müslüman düşüncesi Kur'an metnine göre doğru anlaşılmayı ve doğru yorumlanmayı gerektiriyor ve bu elde edilebilir.

Müslümanlar olarak bizler, Müslümanların eğitim ve öğretimine öncelikle birincil derecede araştırma yapabilme düzeyini, kudretini gösterecek nitelikte insan sağlamak durumundayız. Küreselleşme sürecinde *bilgi* anında başka yere taşınıyor. Bizim yapmamız gereken şeylere gelince:

- Ortak hedeflere, gerçekleştirebilir bilgi temelli gelecek stratejilerine sahip olmak. Müslümanlar arasında müşterek duyarlılıklar ve idealler tesis edilmesi lazım. Mesela kendi coğrafyalarında bulunan statükolar ve uygulamalarına karşı ortak ses olabilmelidirler. Bunların kuramsal temellerinin güçlü olması gerekiyor.
- Toplumsal gereksinimlere, eğilime ilgisiz kalınmamalıdır. Türkiye Müslümanlarının resmi ideoloji ve anlayışlara, ulusalcılığa karşı çıktığını göremiyoruz. Pek çok sivil toplum kuruluşunun sivillliği ve görüşleri ürkütücü boyutta olup, yapılan etkinliklerle statükonun batıl değerlerini kitlelere kazandırma amaçlanmaktadır. Türkiye

coğrafyasındaki Müslümanların sorunlarına yeterince sahiplenilmediği gibi Müslümanların komünizme karşıtlığını, kapitalizme karşı da göremiyoruz. Kapitalizme, sınırlı sayıda Müslümanların karşı duruşu söz konusu, statüko karşıtlığının da bundan farklı olduğu söylenemez.

- Hedefe uygunlukların doğru olduğunun müzakere edilmesi; yani gerçekleştirilen biçimsel etkinlikler, amaçlara ne kadar hizmet ediyor. Mevcut coğrafyalardaki siyasi sistemlerin temel toplumsal taleplere, insanî ve İslamî değerlere kayıtsızlığının aşikâr kılınması.
- Bir diğer husus, “tefekkürsüz din” veyahut da “akılsız iman” ın bizi felakete götüreceğini ve düşünce hareketinin olmadığı yerde bireysel ve toplumsal değişimler olmayacağını bilmek.

Sonuç olarak, siyasi köklü bir değişim, öncelikle bir *fikir tabanına* muhtaçtır. Fikri temel, *düşünce eğitimi* ile elde edilir; dolayısıyla Müslümanlar sahih İslam eğitimlerini gerçekleştirmeleri ve Kur’an’dan araştırmalarını gerçekleştirip topluma takdim etmeleri Müslümanların üzerine bir zorunluluktur. Alternatif değil tez olmaları gerekiyor. Ahlaki devlet işleyişi ve şahsiyetli siyasi dış politika bağımsız irade ve bu iradenin siyasi kararlarına bağlı.

Ne mutlu düşüncesi olana, ne mutlu düşüncesini arındırana ve ne mutlu köklü düşüncesini pratiklerinde temsil edenlere. Yazıklar olsun iç veya dış statükoyla kirli ilişkilere girenlere ve yazıklar olsun bilmeden kendini eylemlere adıyanlara.